

Квасницька Р.С. Заощадження домогосподарств в системі фінансового забезпечення економічного розвитку України // Стратегії сталого розвитку територій в умовах посткризового відновлення: монографія / під заг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В.В., д.ю.н., проф. Устименка В.А. – К.: Інтерсервіс, 2021. – С.173-179. ISBN 978-966-999-091-4

УДК 332.14

Квасницька Раїса Степанівна

Заощадження домогосподарств в системі фінансового забезпечення
економічного розвитку України

Важливу роль в економічному житті країни відіграє не тільки споживання домогосподарств, а й заощадження, які відображають систему відносин, що виникають з приводу отримання доходу населенням та відокремлення його частки з метою збереження за різними формами накопичення (грошовою, натурально-речовою, фінансових активів) для покриття виникаючих потреб тепер і у майбутньому [1, с.257]. Формування доходів і здійснення витрат домогосподарств забезпечує, при взаємодії з іншими сферами фінансової системи, задоволення їх наявних та майбутніх матеріальних і соціальних потреб. Тому, у сучасних ринкових відносинах фінансові ресурси домогосподарств є потужною інвестиційною базою для національної економіки, які можуть бути мобілізовані за допомогою фінансово-кредитної системи держави у формі заощаджень [2, с. 42]. В свою чергу, держава має активно впливати на формування обсягів і структури витрат вітчизняних домогосподарств, причому робити це потрібно шляхом стимулювання не лише сукупного споживчого попиту в країні, а й інвестиційної діяльності домашніх господарств, що особливо актуально в сучасних економічних умовах [3, с.290].

Використання заощаджень населення як основи інвестицій однаково вигідне всім суб'єктам економічної діяльності, адже і реальний, і фінансовий сектори економіки отримують додаткове джерело інвестицій, а населення — можливість підвищувати власне благополуччя за рахунок ефективного використання своїх заощаджень [4, с.75]. Адже, у сучасних умовах

домогосподарства стають дедалі активнішими заощадниками, а також потенційними інвесторами вітчизняної економіки, вкладаючи тимчасово вільні кошти у різноманітні фінансові інструменти [3, с.298].

Потреба заощаджувати гроші впливає із системи мотивів їх утворення, керуючись якими домогосподарства, як індивідуальні інвестори на фінансовому ринку держави, приймають рішення про акумулювання частини поточного доходу, саме таким чином перетворюючи його у заощадження. Адже, саме мотив можна визначити як похідну умову у прийнятті рішень щодо інвестування, яка видозмінюється під впливом зовнішніх факторів (через властиву людині обачливість щодо співвідношення дохідність/ризикованість та формування резервів грошових коштів), а також внутрішніх факторів (через вікову структуру членів домогосподарства, уподобань, зміни сімейного стану, місця проживання, традицій, очікувань, рівня фінансової компетенції тощо) [5, с.53]. Мотиви формування заощаджень домогосподарствами, що є внутрішніми спонуканнями до вибору міри розподілу наявного доходу населення на споживання та заощадження і вибору періоду і форми збереження заощаджень [6], є досить різними. Їх вивченню та систематизації присвячено чимало ґрунтовних досліджень вітчизняних вчених. Найбільш використовуваною системою мотивів заощадження є мотивація Дж. Кейнса [7]: мотив створення резервів на випадок непередбачених обставин; мотив забезпечити заощадження, оскільки вже тепер можна передбачити, що майбутнє ставлення між доходами окремої людини або сім'ї і його (їх) потребами буде відрізнятися від ставлення, яке склалося в даний час; мотив забезпечити собі дохід у формі відсотка, а також скористатися збільшенням цінності майна, оскільки більшого реального споживання в майбутньому віддають перевагу в порівнянні з меншим негайним споживанням; мотив мати можливість поступово збільшувати свої майбутні витрати, так як це відповідає широко поширеній підсвідомого бажанням бачити в майбутньому поступове підвищення, а не зниження свого життєвого рівня (навіть в тому випадку, коли сама здатність користуватися життєвими благами може спадати); мотив насолоджуватися

почуттям незалежності і можливістю самостійних рішень (навіть не маючи чіткого уявлення або певних намірів щодо тих чи інших конкретних майбутніх дій); мотив забезпечити собі маневрену масу, що дозволяє здійснювати спекулятивні або комерційні операції; мотив залишити спадкоємцям стан; мотив просто задовольнити почуття скупості як таке, інакше кажучи, реалізувати ні на чому не засноване, але стійке упередження проти самого акту витрачання грошей. Розвиток зазначеного підходу до мотивації домогосподарств щодо їх ощадної діяльності відмічається в роботах багатьох вчених-економістів [8, с.6; 9; 10, с.6; 11, с.213; 12, с.36], погляди, яких нами узагальнено за такими мотивами:

- купівля товарів і послуг, оплата яких перевищує існуючий в даний момент обсяг грошових коштів (придбання дорогих товарів довгострокового користування, купівля нерухомості, організація літнього відпочинку, затрати на освіту) або, навпаки, мотив відсутності товарів в умовах дефіциту на ринку. Цей мотив зумовлений тим, що рівень доходів населення в більшості випадків накладає обмеження на ступінь можливого задоволення постійно зростаючих потреб, чим і визначається необхідність накопичення грошей для купівлі необхідних товарів і послуг. Це протиріччя і є внутрішньою основою розвитку інвестицій, виражене в прагненні подолати обмежуючі грошові рамки для задоволення потреб;

- попереджувальний мотив формування заощаджень, який виражається в тому, що споживач не повністю витрачає поточний дохід, а створює страховий резерв на випадок несподіваного падіння доходів (інфляційного зростання, не виплат заробітної плати) чи екстрених витрат, тобто створює грошові резерви на непередбачені випадки;

- мотив оптимізації оподаткування шляхом застосування існуючих податкових стимулів інвестування;

- мотив накопичення батьками грошей для допомоги дітям при створенні ними сімей, покриття витрат, які пов'язані з дотриманням звичаїв і традицій (весілля, хрестини), а також витрат на освіту;

- мотив накопичення з метою заповіту або передачі спадщини;
- «амортизаційний» мотив, який виражається в тому, що у певний момент часу домогосподарство володіє раніше придбаними матеріальними благами. Вартісна оцінка цих благ, як правило, знижується в процесі їх споживання (товари довготривалого користування). В цьому випадку заощадження створюються як своєрідний амортизаційний фонд для оновлення фізично і морально застарілого майна;
- пенсійний мотив (мотив забезпечення старості), який полягає у тому, що заощадження створюються заради збереження звичного рівня і структури споживання після виходу на пенсію. Існування даного мотиву пояснюється тим, що рівень пенсійних виплат суттєво нижчий рівня доходу працюючої людини. Заощадження, сформовані під впливом пенсійного мотиву, становлять особливий інтерес як інвестиційний ресурс, оскільки мають довгостроковий характер;
- мотив комфортності, який спонукає здійснювати заощадження для зручності та спокою, щоб сформувати запас ліквідних коштів, почувати себе впевненіше та мати можливість задовольняти свої споживчі потреби в будь-який момент;
- інвестиційний мотив, під впливом якого заощадження формуються заради отримання прибутку або певного соціального ефекту;
- заощадження за звичкою, тобто заощадження здійснюються просто заради глибоко вкоріненої звички заощаджувати.

Таким чином, мотивована щодо утворення заощаджень діяльність домогосподарств є процесом здійснення ними інвестицій, які є важливим фінансовим джерелом ефективного функціонування та розвитку економіки держави. Як відомо, основними факторами формування заощаджень домогосподарств, згідно з фундаментальним положенням класичної економічної теорії, є: величина отриманого доходу; величина витрат на споживання; величина процентних ставок банківських установ; рівень

оподаткування; рівень інфляції; рівень довіри до інститутів фінансового ринку, політична стабільність тощо.

Необхідно зазначити, що за характером мобілізації заощаджень виокремлюють такі їх форми, як:

- організовані заощадження – це такі заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких проводить банківський сектор, або небанківські фінансово-кредитні установи, які згідно із законодавством мають право здійснювати операції щодо залучення коштів населення та їх розміщення [9];

- неорганізовані заощадження – це сума коштів, які знаходяться в розпорядженні домогосподарств, існують у вигляді готівкових коштів, не інвестуються в цінні папери, депозити, паї і організовану підприємницьку діяльність або, іншими словами, це заощадження, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах [9] або товарами тривалого користування.

Таким чином, економічна сутність заощаджень припускає залучення їх до господарського обороту, але не означає їх автоматичну трансформацію в інвестиції [13, с.30]. На наш погляд, це означає, що саме заощадження і є інвестиційними ресурсами домогосподарств, які ними можуть бути вкладені в різні інвестиції. Звичайно, неорганізовані заощадження домогосподарств відволікаються з інвестиційних процесів як реального, так і фінансового секторів економіки держави. Тим самим, вони забезпечують одночасне зменшення споживання та зменшення інвестиційних ресурсів суспільства, основи його розвитку [13, с.30]. Однак, підкреслимо, що неорганізовані заощадження, а найбільше грошові кошти в національній та іноземній валютах, все ж є потенційним джерелом поповнення фінансових ресурсів в економіці держави. Домогосподарства також можуть мати заощадження, які називають квазізаощадженнями, що є вкладеннями коштів в нерухомість, дорогоцінне каміння та дорогоцінні метали, антикваріат, картини, тобто в товари тривалого користування. Зазначимо, що такі заощадження, наприклад, О.С. Шаманська відносить до організованої форми заощаджень, що, на нашу думку, є

недоречним. Так, на наше переконання, квазізаощадження повинні позиціонуватися саме в межах заощаджень неорганізованої форми, адже, якщо до організованої форми заощаджень відносять мобілізацію і розміщення заощаджень домогосподарств, які проводить банківський сектор, або небанківські фінансово-кредитні установи, то як можна до цієї форми віднести картину (навіть дуже цінну), яка висить у власному помешканні одного чи кількох членів домогосподарства. Що ж стосується заощаджень неорганізованої форми, то ці заощадження не вкладаються в банки або небанківські фінансово-кредитні установи, і, хоча, вони є інвестиційним ресурсом домогосподарств, все ж ізолюються з інвестиційного процесу. Вони ведуть як до скорочення споживання – стимулу для здійснення інвестицій, так і до скорочення інвестиційних ресурсів суспільства – основи його розвитку [14]. Таким чином, наявність неорганізованих заощаджень для держави ускладнює процес регулювання грошової маси в обігу, а самих їх власників позбавляє можливості отримання доходів у формі процентів чи дивідендів.

За даними Державної статистичної служби України [15] видно, що за 2015-2019 р.р. кількість домогосподарств скоротилась на 192 тис., що становить 1,3%. При цьому, у цей період спостерігається постійне зростання сукупних ресурсів домогосподарств, які зросли на 1217786,5 млн грн (на 128,7%). Також зазначимо, що, крім зростання сукупних ресурсів домогосподарств, у 2019 році, ще й спостерігається зростання їх заощаджень, яке становить 472478,6 млн грн (на 620,2%). Однак, спостерігається негативна тенденція стрімкого зростання саме невикористаних (неорганізованих) заощаджень, яке дорівнює 415564,9 млн грн (777,2%). Отже, створення сприятливих умов для формування заощаджень населення і мобілізація цих коштів фінансовою системою зменшують потребу економіки будь-якої держави в зовнішніх запозиченнях.

Вибір населенням України використання поточних наявних доходів на споживання зумовлений зміною курсу долара та інфляційними очікуваннями до зростання цін на продовольчі товари і послуги. Звичайно, сприятлива економічно-політична ситуація у державі стимулює розвиток ощадного

процесу, а інфляція, безробіття є причиною знецінення і скорочення заощаджень. Зменшує схильність до заощаджень домогосподарствами своїх доходів і поширення негативних наслідків фінансової кризи, що, в свою чергу, загалом деформує споживчий ринок і означає його згортання, реальне скорочення сукупного споживання.

Таблиця 1. Сукупні ресурси, сукупні витрати та заощадження домогосподарств України за 2015–2019 рр., млн. грн

Показники	Рік				
	2015	2016	2017	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис.	15073,7	15033,4	14985,6	14934,9	14881,7
Сукупні ресурси, в т.ч.	946334,7	1125488,1	1468332,2	1774993,7	2164121,2
Загальні доходи,	926497,1	1125488,1	1440969,7	1742049,7	2116311,7
Доходи від продажу особистого та домашнього майна	738,0	743,3	1327,1	806,5	2451,9
Доходи, надходження від продажу нерухомості	347,3	5339,9	244,6	3503,7	7116,4
Використання заощаджень, прирост в обстежуваному періоді позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством	18752,3	19867,5	25880,7	28633,8	38241,2
Сукупні витрати, в т.ч.	895737,7	1031959,3	1283860,1	1489059,1	1726901,0
Сукупні споживчі витрати	832440,9	961812,3	1192995,2	1371998,8	1576207,8
Сукупні неспоживчі витрати, в т.ч.	63296,9	70147,0	90864,9	117060,3	150693,3
витрати на купівлі акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	22708,2	25568,2	40457,5	56140,3	79621,9
Заощадження, в т.ч.	76175,8	144665,2	238024,6	365271,2	548654,4
Використані заощадження (організовані)	22708,2	25568,2	40457,5	56140,3	79621,9

заощадження)					
Невикористані заощадження (неорганізовані заощадження)	53467,6	119097,0	197567,1	309130,9	469032,5

Складено автором за даними джерел [15].

Гіпотетично величину заощаджень неорганізованої форми (неврахованих статистично заощаджень) можна визначити на основі грошового агрегату M_0 . Цей агрегат, відповідно до Методологічного коментаря НБУ, включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями (корпораціями, що приймають депозити) [16], що й узагальнюються нами як обсяг неорганізованих заощаджень. Аналіз динаміки грошового агрегату M_0 – заощаджень неорганізованої форми – свідчить, що упродовж 2015–2019 років його величина постійно зростала. Так, у січні 2020 року грошовий агрегат M_0 становив 370,12 млрд. грн, що на 87,45 млрд. грн більше ніж у січні 2015 року [17]. Таке загальне зростання є вкрай негативним явищем. Адже, утримані від вкладень кошти домогосподарств, не створюють їх власникам підґрунтя для зростання добробуту в майбутньому. Тому залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів, тобто переведення їх з неорганізованої форми в організовану (вкладення у банківських та небанківських депозитних установах; придбання цінних паперів; вкладення у страхові поліси тощо) є вкрай важливим питанням для України. Для вирішення ж проблеми трансформації заощаджень домогосподарств неорганізованої форми в інвестиції, насамперед, необхідно проводити роз'яснювальну роботу (оскільки громадянам України поки що властивий низький рівень економічних знань) і, таким чином, стимулювати суспільство до участі в інвестиційних процесах країни. Адже активна ощадна поведінка населення, використання накопичувальних і страхових інструментів передбачає досить високий рівень фінансової грамотності, який дозволяє громадянам активно взаємодіяти з фінансовими інститутами, широко використовувати продукти банківського і страхового секторів, системи пенсійного страхування [18].

Підсумовуючи зазначимо, що ефективне формування та використання заощаджень домогосподарств, яке залежить від продуктивності застосування відповідних принципів державної політики, слугуватиме вагомим джерелом економічного розвитку територій держави.

Список використаної літератури

1. Григорків М.В., Кибич Г.П. Заощадження як фінансові спроможності різних суспільних категорій. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2013. Вип. 1. С. 251–258.
2. Воробйов Ю.М. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія / Ю.М. Воробйов, В.В. Ворошило. Сімферополь, 2013. 232 с.
3. Киршина И.А. Методы оценки эффективности труда работников. *Актуальные проблемы экономики современной России* : сборн. науч. трудов /под общ. ред. д.т.н., проф. А.А. Оводенко. СПб., 2011. Вып. 7. С.76-79.
4. Шаманська О.С. Сутність і особливості заощаджень населення в умовах ринкової трансформації економіки. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2012. №3. С.72–77.
5. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія / А.Ю. Рамський. Київ, 2014. 352 с.
6. Купченко В.Г. Методологічні пояснення щодо вибіркового обстеження умов життя домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2279> (дата звернення 15.12.2020).
7. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва, 1992. URL: <https://socioline.ru/files/5/316/keyns.pdf> (дата звернення 15.12.2020).
8. Берегуля А.Я. Заощадження населення в умовах економічного зростання : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. Одеса, 2007. 19 с.
9. Ватченко О.Б., Альхімович О.С. Заощадження населення в умовах ринкової трансформації економіки України. *Вісник Дніпропетровської державної*

- фінансової академії*. 2008. №2. URL.: <https://bit.ly/2XTVQho> (дата звернення 10.12.2020).
10. Жупанин В.В. Заощадження населення як джерело залучення коштів в економіку України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08. Київ, 2009. 21 с.
11. Товстиженко О.В., Міхеєнко Т.В. Роль заощаджень у формуванні фінансових ресурсів. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2011. № 3(11). С. 210–215.
12. Чувакова С.Г. Сбереження населення как показатель экономического благосостояния и внутренний источник инвестиций. *Финансы и кредит*. 2011. № 20(452). С. 34–39.
13. Болотіна Є.В. Домогосподарство в системі інститутів ринкової інфраструктури України. *Торгівля і ринок України*. 2010. Вип. 32. Т. 1. С. 26–33.
14. Іоргачова М.І. Заощадження населення як перспективне інвестиційне джерело фінансування реального сектору. *Науковий вісник. Одеський державний економічний університет*. 2012. №7 (159). С. 38-50.
15. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2015-2019 роках // Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/arh_dvn_kv_u.htm
16. Національний банк України : офіційний сайт. URL: <http://www.bank.gov.ua/> (дата звернення 15.12.2020).
17. Грошово-кредитна та фінансова статистика за січень 2015-2020р.р // Національний банк України. URL: <https://bit.ly/2XYn5gc> (дата звернення 15.12.2020).
18. Блискавка О., Зеленцова А. Фінансова грамотність населення та розвиток національної економіки // Фінансова Україна інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. URL: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/159.htm. (дата звернення 10.12.2020).